

категорії в системі понять сучасної педагогіки. В заключенні даної статті обґрунтовано, що потреба соціалізації особистості пов'язана з тим, що соціальні якості не передаються генетично, а засвоюються, виробляються індивідом, а це, в свою чергу, потребує активного і дійсного взаємодія з соціальним оточенням.

Ключові слова: соціалізація, виховання, сфера соціалізації, функція соціалізації.

KRUSHTAL DMYTRO, KRUSHTAL DIANA, *Socialization as a category of modern psychology - pedagogical sciences.*

This article focuses on highlighting the structural-semantic and procedural features of socialization and individualization, special attention is dedicated to the patterns and mechanisms of these processes. Also, it is aimed at familiarizing the audience with the historical milestones of becoming of socialization as a separate category in the system of concepts of modern pedagogy. In the end of this article the authors substantiated that need of socialization due to the fact that social skills are not genetically transmitted, and absorbed and produced by the individual, and this in turn requires active and effective interaction with the social environment.

Keywords: socialization, education, the scope of socialization, socialization function.

УДК 378.092.03/01– 055.87

Міхеєва О. Ю.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

В статті охарактеризовано поняття соціальної підтримки та визначено основні її принципи, представлено основні форми та методи соціальної підтримки сімей. Дана характеристика принципів соціальної підтримки сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, детально описані принципи насаження, мотивації до змін, врахування сильних сторін сім'ї, охарактеризовано мережу соціальної підтримки сімей. Визначено та описано підходи, що використовуються у роботі сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Ключові слова: соціальна підтримка, принципи підтримки сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, насаження, мотивація до змін, сильні сторони сім'ї.

Сім'я на сьогодні залишається основним і головним інститутом виховання дітей. Але не кожна сім'я може впоратися з тими проблемами, з якими стикається у процесі свого розвитку та функціонування, що негативно впливає на її життєдіяльність та прояв комплексу проблем, що порушує

виконання сім'єю своїх основних функцій; зростання кількості неповних сімей та сімей, які опиняються у складних життєвих обставинах; не сформованість позитивної моделі сім'ї; спрямованість батьків на матеріально-економічне забезпечення сім'ї.

Сім'я як об'єкт соціальної діяльності потребує підтримки, допомоги з боку суб'єктів соціальної роботи, до яких належать державні та недержавні установи, фізичні особи та відповідні фахівці.

Функціонування сім'ї як соціального інституту, наслідки сімейного неблагополуччя є предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців. Вивченню сім'ї як соціального інституту і малої групи присвячені роботи А.І.Антонова, М.С. Мацковського, В.М. Медкова, А.Г.Харчева та ін. Форми та методи соціальної роботи з сім'ями стали предметом дослідження українських науковців: І.Д. Зверєвої, О.В. Безпалько, С. Я. Харченка, А.Й.Капської, І.М.Трубавіної, Т.В. Семигіної та інших. Проблеми сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах охарактеризували: Г.В.Козубовська, В.Ю.Керецман, Г.В. Товканець, М.Г. Соляник, А.В.Черникова та ін.

Мета статті: здійснити характеристику поняття «соціальна підтримка», розкрити принципи соціальної підтримки сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Соціальна підтримка сім'ї, яка опинилася у складних життєвих обставинах, у першу чергу спрямована на допомогу і подолання стресових моментів, забезпечення нормального життя родини з використанням внутрішніх та зовнішніх ресурсів. Спрямованість системи соціальної підтримки сім'ї має орієнтуватися на збільшення ресурсів та зменшення стресогенних факторів її життєдіяльності.

Сім'я, яка опинилася у складних життєвих обставинах, переважно сама не може подолати труднощі, проблеми з якими стикається. Часто значна кількість негараздів у таких сімей виникає через одну проблему, яку сім'я не може подолати, а решта проблем є лише наслідком. Тобто, у своїй роботі соціальний працівник має володіти навичками визначення головної, ключової проблеми сім'ї. Для цього соціальному працівнику важливо уміти визначати причину та наслідки, уміти бачити проблему з різних точок зору, уміти відмежовуватися від емоцій, уміти бути об'єктивним аналізуючи отриману інформацію. Бо саме від того, наскільки правильно буде визначено ключову проблему сім'ї, настільки буде ефективною робота щодо виходу сім'ї з кризи [1].

Метою діяльності соціальних працівників будь-якого рівня є спонукання клієнтів до змін шляхом *наснаження*. Йдеться про необхідність формування в особистості, що потрапила в скрутну життєву ситуацію, нового досвіду, спрямування її на конструктивне ставлення до життєвих обставин, вироблення активної позиції, стратегії поведінки, яка б сприяла покращанню ситуації та недопущенню у майбутньому повторного розвитку негативних подій, а також про підтримку прагнення до саморозвитку та самореалізації [2]. Внаслідок такої активності відбувається усвідомлення та/або посилення відповідальності особи за стан вирішення власної проблеми, а також формуються навички самопомоги та мобілізуються ресурси. Запровадження принципу наснаження

впроваджує основний принцип соціальної роботи допомога задля самодопомоги.

Наснаження (емпаумент, дослівний переклад від англ. терміну «empowerment»: утворений від «empower» – уповноважувати, давати можливість та «ment» – суфікс для утворення іменника зі значенням «процес, поняття, дія») – багатомірний соціальний процес, що допомагає людині набути здатності контролювати власне життя. *Наснаження* – метод соціальної роботи, метою якого є допомога клієнтові у підвищенні рівня контролю над своїм власним життям та діями, а також забезпечення можливості реалізації їх потенціалу [3]. Воно передбачає «опосередкований» та «активний» способи надання допомоги.

Наснаження у діяльності соціального працівника, на думку Н.І.Кривоконь, в першу чергу, орієнтоване на досягнення змін в емоційній, когнитивній та поведінковій сферах клієнта. «На рівні емоцій у клієнта мають з'явитися відчуття впевненості у своїх силах, насиченість енергією, певне піднесення, натхнення. На когнітивному рівні, має відбутися переоцінка можливостей, сформувані позитивне, конвергентне мислення, розкрити потенціал, проявити аналітичні здібності тощо. Поведінкова сфера особистості має характеризуватися активністю, прагненням реалізації планів і конкретними діями, налагодженням взаємодії з іншими, побудовою нових стосунків, пошуком однодумців та ін.» [2, с. 195].

Напрямами наснаження клієнта є мотивація особистості, цілепокладання, залучення клієнта до оцінки і планування життя, формування та/або корекція системи ціннісних установок особистості, мобілізація ресурсів.

Наступним принципом роботи з сім'ями, що опинилися в складних життєвих обставинах – є *мотивація до змін*. Питання мотивації є одним із актуальних у соціально-педагогічній роботі по залученні клієнта до взаємодії та до зміни життєвих обставин. Зміни ставлення клієнта до життєвих обставин, зміну поведінки неможливо досягти без наявності особистісної мотивації, внутрішнього переконання людини про необхідність змін у власному житті. Розрізняють *внутрішню та зовнішню мотивацію*. Внутрішня мотивація найбільш ефективна у досягненні змін. Зовнішня мотивація може перерости у внутрішню за умов дотримання певних принципів і використання стимулюючих методик.

Зовнішня мотивація передбачає сторонній (зовнішній) вплив на клієнта/сім'ї з метою зміни його життєвих установок та поведінки. Така форма мотиваційних впливів, як правило, використовується у практиці соціальної роботи і спрямована на формування внутрішнього переконання клієнта у необхідності змін. Проте в такій діяльності потрібно враховувати, що «за умов зовнішнього впливу безпосередньо формується не мотивація клієнта, а здійснюється вплив на його мотиваційний процес» [4, с. 89]. Зовнішній вплив формує такі особистісні утворення, як інтереси і нахили особистості, моральні принципи, внутрішні установки і самооцінку, що, в свою чергу, формує внутрішню мотивацію.

Зовнішня мотивація передбачає зміну поведінки клієнта, як результат стороннього впливу, проте вона не гарантує закріплення даної поведінки, сприйняття її як життєво необхідної моделі. В той же час зовнішній вплив сприяє формуванню внутрішніх мотивів клієнта, може стати початковим поштовхом процесу зміни поведінки.

Основними формами організації мотивуючого процесу, з огляду на використання принципів наснаження, мають бути: порада у вигляді представленої на розгляд клієнтові пропозиції щодо вирішення проблеми; переконання, що базується на роз'ясненні сутності явищ та процесів, причинно-наслідкових зв'язків, аргументації тощо; іноді – наслідування якимось взірцем, прагнення досягти привабливого для суб'єкта результату, який вже отримали інші за подібних обставин (прикладом може бути навчання за принципом «рівний-рівному»). «Такою мотивуючою формою, що потребує особливого ставлення, може бути прохання. Важливо, щоб воно було сформульовано ясно, зважено, чемно та супроводжувалося проявом поваги до права клієнта відмовитися. Неприпустимими формами організації мотивуючого процесу в соціальній роботі є маніпуляція та директивні методи (наказ, примушування, санкції)» [2, с. 196].

Працюючи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, налаштовуючи їх до співпраці та мотивуючи їх до змін, мають враховуватися наступні підходи: лише у випадку задоволення найнижчих потреб, можна переходити до найвищих потреб. Планування роботи з сім'ями, соціальний працівник має враховувати їх потреби. Якщо незадоволені найнижчі, фізіологічні потреби (в їжі, воді, відпочинку, захисті т.д.), то робота над формуванням і задоволенням найвищих потреб, самовираження (в реалізації потенційних можливостей, в особистісному зростанні) буде не ефективною і нерезультативною. Працювати з запитом сім'ї: спеціаліст, якій працює з сім'єю, має в першу чергу працювати з тією проблемою/питанням, з яким звернулася сім'я. Взаємостосунки з сім'єю: позитивний результат роботи у вирішенні і подоланні складних життєвих обставин сім'є можливий лише тоді, коли будуть налагоджені доброзичливі та довірливі взаємостосунки між сім'єю і спеціалістом, який з нею працює. Пошук сильних сторін і ресурсів сім'ї: кожна сім'я, незалежно від її рівня, має свої сильні сторони, потрібно їх знайти і використовувати у роботі. Це дозволить залучити членів родини до активної взаємодії. Довіра та повага соціального працівника до членів сім'ї дозволяє сім'ї змінюватися на краще. Формування самооцінки окремих членів сім'ї.

Навички мотивування клієнтів до змін, апробовані Благодійною громадською організацією у проекті «Надія та житло для дітей» у роботі з сім'ями з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах [5]. Мотивація членів сім'ї до зміни життєвих обставин починається від першого візиту. Під час візиту соціальний працівник, поряд із поясненням наслідків, до яких може призвести теперішнє становище сім'ї, має продемонструвати перспективу розвитку подій, якщо сім'я згодна на зміни. У цьому випадку необхідно визначити і труднощі, які супроводжують такі зміни, проте спеціаліст має продемонструвати власну зацікавленість і готовність до співпраці з сім'єю.

Одним із важливих елементів мотивування сім'ї до змін є вміння соціального працівника переорієнтувати її з проблемного поля у поле задоволення потреб сім'ї задля найкращих інтересів дитини. Сім'ї інколи займають споживацьку, пасивну позицію, розраховуючи на те, що хтось має вирішити всі їхні проблеми: домовитися про виділення матеріальної допомоги від райдержадміністрації, оформити для сім'ї соціальні виплати, влаштувати на роботу або навчання тощо. Мета роботи соціального працівника полягає в тому, щоб надати відповідну допомогу сім'ї у подоланні труднощів. Але сім'я повинна займати активну позицію і брати на себе певну відповідальність за вирішення тих чи інших питань.

Міжнародний досвід організації соціальної допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, базується не на зовнішньому втручанні спеціаліста, а в першу чергу, враховується потреба *активізації внутрішніх ресурсів* самої сім'ї. Основою індивідуальної роботи з сім'єю є визначення і використання сильних сторін, що є вагомим внутрішнім ресурсом.

Під *сильними сторонами* розуміється позитивний потенціал членів родини. Це ті сторони людини, які допомагають соціальному працівнику і на які він може спиратися в своїй роботі. «Усвідомлення і визнання сім'єю, що вона має сильні сторони, посилює її віру в можливість зміни ситуації на краще. Вміння помічати такі сторони в сім'ї додає також соціальному працівнику впевненості в тому, що сім'я має потенціал до змін» [5, с. 50]. Застосування методу сильних сторін передбачає не запитання «які у вас проблеми», соціальний працівник ставить акцент на тому «які сильні сторони (ресурси) має сім'я, що допоможе їй вистояти, незважаючи на проблеми» [6].

Концепція побудови взаємодії з сім'єю, що базується на використанні позитивних внутрішніх ресурсів, – «врахування сильних сторін», впроваджується в Україні завдяки розробці соціальних проектів, спрямованих на підтримку сімей з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах, що були реалізовані міжнародними благодійними організаціями [6;5;7;8]. Запровадження запропонованих технік на практиці демонструє свою ефективність і дозволяє будувати взаємини спеціалістів і клієнтів на принципах взаємодії, відповідальності особистості за своє життя, активізації внутрішнього потенціалу.

Метод застосування сильних сторін спонукає спеціаліста та клієнта працювати у партнерстві. Сім'ї та клієнти, які опинилися у складних життєвих обставинах, мають багато труднощів, проте вони мають і ресурси, знання та навички, на які спираються у кризовій ситуації. Уміння побачити та використати сильні сторони клієнта та сім'ї, щоб підтримати, спонукати їх до змін, допомагає покращити життя, навчити самостійно виходити із складних життєвих ситуацій.

Застосування методу сильних сторін передбачає не лише визначення проблем та потреб клієнта, а й пошук і розвиток факторів, які його підтримують. В плануванні і реалізації соціальної роботи з сім'єю акцент має бути сфокусований на тому, «які сильні сторони має сім'я, що допоможуть їм вистояти, незважаючи на проблеми». Формування у членів родини умінь

використовувати власні ресурси дозволяє їм розширити власну компетентність і самостійно вирішувати подальші проблеми.

Використання «сильних сторін» клієнта є запорукою формування бажання щось змінити, докласти зусиль до виправлення життєвої ситуації. «При зустрічі, візиті до сім'ї потрібно акцентувати увагу на позитивних змінах, особливо, якщо клієнт виконував якесь попередньо обумовлене завдання. Про негативні моменти доцільно вести мову як про перспективи до змін, ніж як про недоліки» [5, с. 17].

Аналіз індивідуальних потреб сімей, а також їх розв'язання потребують підтримки з боку конкретних осіб і організацій на відповідних рівнях суспільного життя [7]. Враховуючи, що одним із компонентів соціальної адаптації сім'ї є формування системи стосунків з соціальним оточенням, одним із завдань соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, є побудова системи соціальної підтримки сім'ї або розбудова *мережі соціальних стосунків*, як підтримуючого компоненту, зовнішнього ресурсу сім'ї.

Мережа соціальної підтримки – комплекс взаємопов'язаних відносин соціального працівника з клієнтом, що забезпечує стійкі моделі взаємодії та міжособистісних стосунків. Водночас – це структура взаємин, коли люди можуть вимагати та просити допомоги. Зазвичай така мережа складається із усіх тих людей, що допомагають конкретній особі долати щоденні життєві негаразди, вона включає у себе родичів, друзів, сусідів, колег та соціальних працівників, на яких покладається сім'я у своєму повсякденному житті.

Одним із завдань соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, є формування мережі соціальної підтримки, яка б була безпечною, викликала довіру і в подальшому давала наснагу родині у розв'язанні життєвих негараздів. Побудова підтримуючих мереж базується на використанні ресурсів громади, яку можна розглядати як соціальне середовище життєзабезпечення кожної конкретної особи або сім'ї [5;7;8].

На формування мережі соціальної підтримки спрямовані діагностичні методики, що дозволяють виявити зовнішні ресурси сім'ї: окремих осіб або соціальні інституції, які можуть надати необхідну матеріальну, інформаційну, моральну допомогу, незалежно від діяльності державних органів і спеціалістів. Враховуючи обмежені можливості державних установ, зокрема, центрів соціальних служб, надавати необхідну соціальну допомогу сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах, особливо що стосується сільської місцевості, використання ресурсів громади є перспективним напрямом у роботі центрів соціальних служб та місцевих органів виконавчої влади.

Отже, стрижнем соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, має бути налагодження взаємодії між усіма суб'єктами соціально-педагогічної діяльності по наданню соціальних послуг та вирішення проблем сімей. Результатом цієї взаємодії має бути вирішення проблеми - навчити членів сімей самостійно справлятися з труднощами, зміцнення сім'ї та запобігання появі нових сімейних труднощів.

Перспективи подальшої роботи ми вбачаємо в тому, що питання соціально-педагогічної роботи з сім'ями залишається відкритим, що зумовлює необхідність розробки конструктивного підходу до його розв'язання.

Використана література:

1. *Робота з сім'ями, що потребують професійної соціально-педагогічної підтримки. Тренінговий курс для спеціалістів соціальної сфери / В.Г.Головатий, А.В.Калініна, О.А.Виноградова. – К.: Основа-Принт, 2007. – 128с.*
2. *Кривоконь Н. І. Поняття наснаження в аспекті психології соціальної роботи // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2011. – Т. XIII, ч. 3. – С. 190–198.*
3. *Клос Л.Є., Микитенко Н.О. Вступ до практичної соціальної роботи: Навчально-методичний посібник для студентів спеціальності “Соціальна робота” вищих навчальних закладів. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2005. – 140 с.*
4. *Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с.*
5. *Зберегти сім'ю, соціальна робота з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах / Мороз О.М., Постолок Г.І., Семігіна Т.В., Шепіленко О.С. – К.: ЕКМО, 2008. – 160 с.*
6. *Впровадження програми надання соціальних послуг сім'ям з дітьми раннього та дошкільного віку, які опинилися у складних життєвих обставинах: Методичні рекомендації. – К.: «Р.К.Майстер-принт», 2008. – 196 с.*
7. *Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації: Навч.-метод. комплекс / За заг. ред. І.Д.Зверева, Ж.В.Петрочко. – К.: Фенікс, 2007. – 528 с.*
8. *Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями: навчально-методичний посібник / А.Й.Капська, І.В.Пеша, О.Ю.Міхеєва, М.Г.Солоник. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2015. – 328 с.*

МИХЕЕВА ОКСАНА ЮРЬЕВНА, *Характеристика принципів соціальної підтримки семей, которые оказались в затруднительных обстоятельствах.*

В статье дана характеристика понятию социальная поддержка, определены основные ее принципы, представлено формы и методы социальной поддержки семей. Охарактеризовано принципы социальной поддержки семей, которые оказались в затруднительных обстоятельствах, детально описаны принципы мотивации к изменениям, учитывание сильных сторон семьи, сеть социальной поддержки семей. Определены и описаны подходы, которые применяются в социальной работе с семьями, что оказались в затруднительном положении.

Ключевые слова: социальная поддержка, принципы поддержки семей,

которые оказались в затруднительных обстоятельствах, мотивация к изменениям, сильные стороны семьи.

MIXEEVA OKSANA, *Description of the principles of social support for families who find themselves in difficult circumstances.*

The article described the concept of social support and the basic principles it presented the basic forms and methods of social support for families. The characteristic principles of social support for families who find themselves in difficult circumstances detailed principles of empowerment, motivation to change, taking into account the strengths of the family, described a network of social support for families. Determined and described approaches used in working families who find themselves in difficult circumstances.

Keywords: social support, types of support to families, social security, social assistance and social services to families.

УДК 371.134:364.444

Мирошніченко Н. О.

ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З ЛЮДЬМИ, ЯКІ ЖИВУТЬ З ВІЛ/СНІД

У статті розкриваються проблеми, пов'язані з професійною підготовкою кваліфікованих працівників соціальної сфери до роботи з ВІЛ/СНІД клієнтами, що передбачає ґрунтовну теоретичну та практичну підготовку фахівців, упровадження нових технологій організації навчального процесу. Автор розкриває нормативно-правові засади державної політики щодо забезпечення та реалізації прав ВІЛ-інфікованих. Аналіз проблеми підготовки працівників соціальної сфери до роботи з людьми, які живуть з ВІЛ/СНІД, дозволив виокремити суперечності, що розкриті в статті. Подолання означених суперечностей потребує забезпечення необхідних педагогічних умов для формування готовності працівників соціальної сфери до роботи з людьми, які живуть з ВІЛ/СНІД. Тому, виходячи з вищезначених педагогічних умов, в статті розкривається, що є обов'язковими при підготовці спеціалістів соціальної сфери до роботи з клієнтами з ВІЛ, зокрема, що фахівці у своїй роботі повинні керуватися принципами та володіти певними знаннями і навичками; розкриваються принципи, якими має керуватися фахівець у роботі з людьми, які живуть з ВІЛ/СНІД; знання, якими має володіти працівник соціальної сфери у роботі з людьми, які живуть з ВІЛ/СНІД.

Ключові слова: працівники соціальної сфери, ВІЛ/СНІД, ВІЛ/СНІД клієнти, сім'ї, які виховують ВІЛ-інфікованих дітей.

В умовах соціально-економічних реформ українське суспільство потребує кардинальних змін в освітній системі щодо професійної підготовки фахівців